

Yazın Dizgesindeki Normların Yazın Çevirisine Etkisi ve Cervantes'in Don Quijote Romanının Türk Yazın Dizgesine Girişinin Betimlenmesi

Ayşe Nihal AKBULUT*

ABSTRACT

The Influence of the Norms in the Literary System on Literary Translation and the Description of the Entrance of the Novel Don Quijote by Cervantes into the Turkish Literary System.

The purpose of this study is the investigation of the reciprocal relationship between the literary translation and the constraints and norms working on the literary system. In view of the fact that only a wide perspective which includes the historical facts about translation can provide the investigator with a basis on which to develop first the application of translation studies and then the education of translation, this open-ended, dynamic, historical, polysystemic approach developed by Gideon Toury has been adopted. In this brief study the corpus is restricted to the first three translations of the novel Don Quijote dated, respectively, 1868, 1328 (1912) and 1931, the first translated into ottoman using the armenian alphabet as the orthografical code, the second translated into ottoman using the arabic alphabet and the last into turkish using the turkish-latin alphabet. Due to the brevity of the study, only the "preliminary norms" are taken into consideration. Thus,

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Öğretmeni.

the final aim of the investigation is to reach a conclusion as to the "initial norms" of the translator, which would reflect the background, the changes that the whole polysystem undergoes during the considered period of approximately 65 years.

Bu çalışmanın amacı, yazın çevirisinin yazın dizgesini etkileyen kısıtlamalarla karşılıklı ilişkisinin irdelenmesi ve bu amaçla Cervantes'in **Don Quijote** romanının Türkçeye çevirilerinin betimlenmesi olacaktır. Böyle bir çalışma yapılmasının başlıca nedeni ve yararı şöyle açıklanabilir: Işın Bengi'nin çeviri eğitimi konusunda yaptığı bir çalışmada belirttiği gibi:

Çeviriye ilişkin gerçekler çeviri tarihi içinde gizlidir. Çeviri tarihi çevirinin dününü içine aldığı gibi çevirinin bugününü de içine alır. Çevirinin ne olduğunu gerçekçi ve kapsayıcı bir biçimde anlayabilmek, çevirinin üretiminde etkili olan kısıtlamaları belirleyebilmek için çeviri bütünceleri üzerinde betimleyici çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu gibi çalışmalarda elde edilecek bulgular bilim dalına kuramsal düzeyde zengin ve gerçekçi bir veri tabanı sağlayacaktır. Böyle kapsayıcı olmayı amaçlayan açık uçlu bir kuram da çevirinin uygulama alanına, örneğin çeviri eğitimine, ışık tutacaktır. (Bengi 1992: 51).

Dolayısıyla, bu betimleyici bir çalışma olacak. Çünkü amacı çevirinin ne olması gerektiği konusundaki hazır kalıplardan ve tanımlardan kendimizi sıyrarak, çevirinin ne olduğunu sorgulayıp belirlemek.

Betimleme, çeviri edimi sırasında çevirmenin karşılaştığı kısıtlamaları¹ saptayarak, yürürlükteki durumu belirlemek; ancak, o bağlamda genel geçer olguları sergiledikten sonra, sonal ürüne, bir başka deyişle erek metne değin yargılara ya da sonuçlara varmak demektir.

Bu durumda gönderge çerçevemiz kaynak metin, ya da daha genişletirsek kaynak yazın dizgesi olmaktan çıkıyor. Eksenimiz yön değiştirerek erek dizgeye yöneliyor. Erek metin ya da metinler; aynı kaynak metinden üretilmiş bir dizi çeviri; bu konuda yazılmış tüm üst metinler ya da yeniden yazımlar; o zaman ve uzamda geçerli çeviri geleneği; kısacası, erek metnin içinde oluştuğu, bir bileşke-

1 André Lefevere yazın kuramındaki bir gelişmeye değinerek yazının kişisel bir anlık etkinlik olmaktan çok toplumsal niteliğinin ön plana çıktığını, dolayısıyla yazın kuramının belirli koşulların ya da kısıtlamaların etkisini gözönüne alması gerektiğini vurguluyor (Lefevere 1985: 220). Yazın dizgesinde egemen koşullar ya da kısıtlamalar, Lefevere'in bölümlemesini ve terimlerini kullanacak olursak, beş öbekte toplanabilir: Egemen güç, Yazınbilim, Söylem Evreni, Doğal Dil, Özgün Yapıt.

si olduğu dizge. İster çeviri yazın dizgesi, ister özgün yazın dizgesi, ister daha geniş bir açıdan bakışla bu dizgeleri de içine alan tüm çoğul dizge olsun, incelemenin amacı bu dizgede geçerli olan öncelikleri, saygınlık ölçütlerini, bu dizgede ürünlerin oluşumunu etkileyen koşulları ve kısıtlamaları belirlemek olacaktır. (Tourey 1985; Krş. Lefevere 1985).

Erek metin ya da onu üreten çevirmen üzerinde son derece etkin olan kısıtlamaların belirlenmesi ve böylece çeviri edimini yönlendiren ve koşullayan; bir yandan sınırlarken öte yandan çıkır açıcı bir dönüşüme yol açma görevi yükleyen etmenlerin açığa çıkartılabilmesi için izlenecek yordam ilk elden erek metne başvurarak çevirmeni yönlendiren normları saptamak olacaktır.

Gideon Tourey "The Nature and Role of Norms in Literary Translation" (Tourey 1980) adlı incelemesinde yazın çevirisinin kısıtlamaların etkisi altında olduğunu, bunun da yazın çevirisinin davranışçı nitelikli bir etkinlik olmasından kaynaklandığını belirtiyor. Tourey'e göre bu kısıtlamalar iki aşırı uç ve bir orta yol olmak üzere üç bölükte görülebilir: Bir uçta nesnel, sonal artık kemikleşmiş kural ve yasalar, öte uçta öznel aykırılıklar ya da kendine özgü sapmalar ve son olarak, ikisinin ortasında, normlar².

Tourey'nin tanımına göre normlar hem kaynak dizgede hem de erek dizgede işlerliğı olan birbirinden apayrı dizilerdir. İşte bu iki ayrı dizinin ayırdedici özelliklerinden kaynak metin ile erek metin arasındaki ilk bakışta karşıtımsal gibi algılanan ilişki doğar: Özdeşlik ve ayrılık.

Bu ikilemin şu bildik anlatımla özetlendiğini söylüyor Tourey: Çevirinin "özgün bir metin tadı vermesi" ya da "özgün metnin tadını vermesi" ("reading as an original" or "reading as the original") (1980: 53). Bir başka deyişle, kabul edilebilirlik-yeterlik kutuplaşması.

Kaynak-odaklı kuramlardan yola çıkıp erek metni yargıladığımızda bu iki kutuptan birine saplanıp kalma tuzağına düşmemek olanaksız. Oysa erek odaklı bir bakış açısından ya da belki çıkış noktası olarak erek metni alıp her iki kutubun da berisinde kuracağımız ortak varsayımsal bir gönderge çerçevesinden gözlendiğinde erek dizge normlarının da işin içine katılmasıyla daha esnek ve gerçekçi bir yaklaşım benimsenmiş olacak, dolayısıyla, daha sağlıklı sonuçlar elde edilecektir.

2 Tourey, toplumbilimcilere göre normların, belli bir topluluğun ortaklaşa oluşturup paylaştığı genel geçer değerler ve uzlaşımın özgül durumlarda aldığı biçim olduğunu da belirtiyor. Normlar, ne henüz yasa konumunu tutacak denli yerleşmiş, saygınlanmış ne de bireysel ya da öznel birer seçim olarak nitelenecek denli rastlantısal ya da nedensizdirler. Bireysel seçimler kaçınılmaz olduğunda onları güdüleyen, yönelten, davranış çeşitliliğine olanak sağlayan, sınırlayıcı ya da tersine yaratıcı (ya zorunluluklar ya da yasaklamalar biçiminde ortaya çıkan) değişkenlerdir.

Çevirinin çoğunlukla gözardı edilen devingenlik, tarihsellik, açık dizgesellik ve çoğul dizgesellik gibi öğelerden oluşan ve bir çiçek dürbününü andıran doğasına da çoktan hakettiği özen gösterilmiş olacaktır.

Yazınsal çeviride etkin normlar çeviri sürecine ve çeviri metninin kendisine değin olmak üzere iki boyutta ele alınabilir. **Süreç-öncesi normlar, çeviri-süreci normları**, ve bunların incelenmesiyle varılan öncül norm³. (Tourey 1980: 51-62; Türkçe Terimler İçin Bengi 1992: 156-197).

Normların saptanması ve çeviri metinlerin içinde yer aldığı yazın dizgesinin genel tarihsel gelişimi ile bir araya getirilmesinden ortaya çıkan sonuçlar çeviri olgusunun tanımı ve değerlendirilmesi konusuna ışık tutacaktır. Bizimki gibi dar kapsamlı bir çalışmada yalnızca birinci bölükteki **süreç-öncesi normlar** inceleme konusu olacaktır⁴.

Başlangıçta belirtildiği gibi bütüncemiz **Don Quijote** çevirileri olacak. Gordon Brotherson'un "**Don Quijote Tapestry: Translation and Critical Principle**" (Brotherson 1985) adlı incelemesinde öne sürdüğü gibi, çeviri çalışmaları için bir paradigma olarak **Don Quijote**'nin birçok üstünlüğü var. 1605 ve 1615 de yayımlanmış iki ayrı kaynak metin (üstelik bir de, yazardan erken davranıp 1. cildin yayımından hemen sonra 2. cildi yazan Avellaneda'nın metni araya giriyor) çok çeşitli dillere, çeşitli tarihlerde yeniden çevrilmiş; giderek çeviriler diller arasında kalmamış, göstergeler arası da olmuş: Tiyatro, bale (bu mevsim İstanbul'da gösterimde), opera, film, müzik, resim, çizim (ilüstrasyon), vb.

Ayrıca, kendi devrinin yazın dizgesinde, batı anlatı geleneği içindeki önemli yeri; örneğin, daha önce saygınlığı olan bir yazın geleneğinin artık çevresel olmaya yüz tutmuş uzlaşımlarının, şövalyelik geleneğinin bir gülünçlemesi olması; yepyeni bir örnek, roman türünün ilk örneğini oluşturması açısından öncü niteliği; düzyazı ile epik bir baş yapıt sayılması; Auerbach'ın **Mimesis**'de (Auer-

3 **Süreç-öncesi normlar** hem çevirmenin güttüğü amacı, metin, yazar, tür, akım, kısacası, kaynak dizgeyle ilgili her türlü seçimini hem de çeviriye yaklaşımının doğrudan mı dolaylı mı olduğunu, çeviri güdümünü (stratejisini) belirler. Beri yandan, **çeviri-süreci normlarının** saptanması ise, çevirmenin her düzeyde almak zorunda olduğu kararlara değin ipuçları verir bize. **Matriks normları**, geniş ölçekte, seçilen biçimsel uzlaşımları belirlerken, metin normları, küçük ölçekte, seçilen dilsel, giderek yazınsal uzlaşımları yönlendirir. Bu tür betimleme çalışmalarında sonuca varmada büyük önem taşıyan bir norm da yukarıdakilerin incelenmesiyle varılan **öncül normdur**. Yani, çevirmenin benimsediği eşdeğerlik ilkesini, bir başka deyişle, kaynak dizgeden yana mı erek dizgeden yana mı olduğunu, belki de olmak zorunda kaldığını açığa çıkaran normdur bu.

4 Bunun için de erek metinde başlıca aşağıdaki bölümler incelenecek: Başlık ve iç kapak sayfası (türe, yazara, çevirmenin kimliğine ve işlevine değin bilgiler; üst metinler (iç kapak sayfasında, önsözde, dipnotlardaki ek bilgiler); çevirmenin genel yönelimi ve çeviri güdümünü ele veren bilgiler (Lambert 1985). Erek dizgenin tarihsel açıdan çevirinin yapıldığı devre karşılık olan dönemleri de incelenecektir. Elde edilen sonuçların çeviri süreci normlarıyla desteklenmesi çok aydınlatıcı ancak daha ayrıntılı bir çalışmanın konusu olabilecektir.

bach 1957) değindiği yönüyle gerçekçilik akımına katkısı bu romanın inceleme konumuz olmasında belirleyici öğeler olmuştur.

Bunun yanısıra yarattığı yankılanma da yabana atılamaz. Çeviri sayısının kabarıklığı daha özgün metnin 1. cildinin yayımlanmasından hemen sonra belli oluyor. 2. cildin 3. bölümünde Don Quijote ile okullu Sanson arasındaki konuşmada sezdiriliyor bu olgu: "(...) Bana sorarsanız, yakında çevrilmediği dil kalmayacaktır" (Cervantes (Onaran çev. 1982: 32)). Yalnızca çevrilmekle kalmamış, eleştiri amacıyla olsun esinlenme yoluyla olsun çevresinde üretilen üst metinlerin sayısı da son derece kabarık.

Deđinilen bu gerçeklerden anlaşılacağı gibi bu varsıllık ve örnek oluşturu- cu konum bizim giriştiğimiz tür bir araştırmanın amacına çok uygun.

Kapsayıcı olmasına özen gösterdiğimiz **Don Quijote** kaynakçasına göre roman 19 kez Türkçe'ye çevrilmiş ya da bu dilde basılmış⁵.

Bu çevirilerin arasında kaynak metni belirtmiş olanların hepsi ara dilden, Fransızca'dan yapılmış. Sonucusunda ise kaynak metin olarak Fransızca metin kullanıldığı ancak çevirinin İspanyolca özgün metinle, İngilizce ve İtalyanca çevirilerle karşılaştırıldığı belirtiliyor.

Çeviri yazını olarak birçok yola sapmış metinler: Kimi kısaltılmış, çoğu çocuk yazını olarak yansımış; yarım kalmış, yalnızca 1. cildi yapılmış iki örnek de var.

Metnin erek dizgede hem türsel hem de zamansal olarak böylesi geniş bir yayılma alanı bulması tarihsellik ve dizgesellik gibi bu araştırmanın gözettiği temel öğeleri içerdiğini gösteriyor. Bu çok yönlülüğu sergilemek üzere ve tikel örneklerin yol açacağı yanlışlardan kaçınmak için art süremlı bir yaklaşımla, sırasıyla ilk üç çeviri metni içeren bir kesitte hem bu çeşitliliği hem de buna yol açan nedenleri yani çevirmenin etkisi altında kaldığı tarihsel, ekinsel, dilsel koşulları, bir başka deyişle, kısıtlamaları belirleyebilmek için iç kapak sayfalarını, varsa çevirmen önsözlerini tarayacağız.

EM1. İç kapak sayfası: ⁶

KM'e değgin bilgi

Kitabın adı: Don Kişcot

Yazarın Adı: İspanyollu

Manuel Çervantes nam

EM'e değgin bilgi

Kitabın adı: Don Kişcot yahud düzme

hikayeler okumanın cahiller aklına olan tesiri

Çeviri: Bu defa lisan-ı Türki'ye tercüme

olunub Ermeni hurufatıyla tab olundu.

5 Bkz. Don Quijote Kaynakçası.

6 Metnin bulunması ve okunması konusundaki yardımları için Arlet Toroslar'a teşekkür ederim.

İç kapak sayfasından anlaşıldığı gibi kitabın adı, yazarı, yazarın ulusu, yapılan aktarımın çeviri olduğu belirtilmiş, hangi dile hangi abece ile çevrildiği açıklanmış. Ne var ki, kaynak metnin İspanyolca mı, ara dil mi olduğuna değinilmemiş. Ancak, "bu defa lisan-ı Türki'ye tercüme" deyişi kitabın ikinci dilden çevrilmiş olabileceğini sezdiriyor. Bununla birlikte bu düşüncenin tam tersini kanıtlayabilecek, çevirinin doğrudan özgün dilden yapıldığını sezdirecek bir bilgi de yazarın adının yazımında yapıtın yazıldığı yüzyılın ses ve yazım özelliklerinin korunması: Çervantes, Kişot. Benzer özelliklerin romanın 1867 Alman, 1873 Rus ve Macar çevirilerinde de görüldüğünü belirten Brotherson bunu o devirdeki coşumculuk sonrası (postromantic) bakış açısıyla metnin çevrilemeyecek denli "İspanyolluk" özellikleri taşıdığına düşünülmesine ve dolayısıyla özgün kaynak metin normlarının baskınlığına bağlıyor (Brotherson, 1985: 55).

Çevirmenin kimliği belirtilmemiş ancak basımevinin adıyla çevirmenin aile adı birleştirildiğinde (Bursalı) Hovannes Çamurcıyan (Deroyents) varsayımı öne sürülebilir.

Çevirmenin amacı, yeni bir türün erek dizgeye tanıtımı olabilir. Çünkü 1868 yılı, Osmanlı çoğul dizgesine yeni öğelerin tanıtılmaya başlandığı bir devir. Ancak okur kitlesi sınırlı; yalnızca Ermenice abeceyi bilen ama Osmanlıca'yı kullanan okur⁷. Tanıtım, eğitim amacı erek metne eklenmiş alt başlıktan da anlaşılıyor: Metni özetleyen, romanın konusuna değgin ipuçları veren bir küçük açıklama. "Dibace"de ise, "çıplak nasihatın" yeterli olmaması sonucu yazarların bunları "menkibe suretiyle neşr etmekteği münasip" gördükleri, ancak kimilerinin, "ıslah" etmek yerine "okuyanlarca yutulup" "baştan çıkarmak" gibi zararlar verdikleri, okurların Don Kişot'a olduğu gibi, düzme "kavalerlik masalları"yla zihinlerini bulandırdıklarını, "bu misillü hallerden sakındırmak (...) maksadiyle bu kitabın tercüme ve neşrine" girişildiği belirtiliyor. Bu çeviride, kaynak dizge normlarının baskın olduğunu çünkü erek dizgede bu yapıtın yerleştirileceği bir mozaik, bir artalanın henüz kurulmamış olduğunu düşünüyoruz.

7 İsmail Habib Sevük bu tür çeviriler için 1940 yılında, Avrupa Edebiyatı ve Biz adlı yapıtında şöyle diyor:

Ermeniler ekseriyetle ermenice bilmedikleri için eserlerini Ermenice harflerle fakat Türkçe yazarlardı. Don Kişot'u da bu suretle tercüme ettiler. Hem de ta 1868 de, hem de tam olarak. Bizde ise hala o şaheserin tam bir tercümesi yok (Sevük 1940: 1: 526).

Ancak çevirinin tam olmadığı, yalnızca 1. cildin çevrildiği elimizdeki metinden anlaşılmıştır. Ayrıca çevirmen önsözde Türkçe'den şöyle söz ediyor: "Elan bu asırda lisanımıza yahud lisanımız gibi olan lisan-ı Türki'ye tercüme (...)".

EM2. İç Kapak Sayfası:⁸

KM'e değgin bilgi

Kitabın adı: Don Kişot

Yazarın adı: (müellifi)

Meşhur Servantes

EM'e değgin bilgi

Kitabın adı: Don Kişot

Çevirmen: (mütercimleri): A.C., E.H.

Basan ve yayımlayan: Darüşşafaka Kitabhanesi
sahibi Hüseyin Hüsnü

Basım yeri ve yılı: Konstantiniye, Mürettibini
Osmaniye Matbaası, 1328.

Çevirmenlerin kimlikleri saklı bırakılmış ancak kısaltmaların ilki, A.C. bize ilk bakışta Dr. Abdullah Cevdet'i anırtıyor. Kendisinin sansürden dolayı adını gizleyerek Osmanlı Gazetesi başta olmak üzere birçok yayına makaleler yazdığını biliyoruz (Mardin 1989: 120-123). Yine Şerif Mardin'den öğrendiğimize göre devrin birçok ilerici yazar, çevirmen ve düşünürü gibi Abdullah Cevdet'in "(...) düşüncesinin özeti **"halk"ı eğitmek Osmanlı kütlelerini medeniyet akımına katmak isteğiydi**" (Mardin 1989: 163). Burada belirtilen amacın aynısını çeviriye yazılan önsözde de görüyoruz. Çevirmen seslendiği okurun niteliğini ve gereksinmelerini, dolayısıyla kendi çeviri amacını ve güdümünü, "Bir İki Söz" başlığı altında açık seçik belirtir:

Çünkü henüz ağır ve ciddi mebahis-i fenniye ve ilmiyeye tahammülü olmayan eskeriyetin Avrupa asar-ı edebiyesinden en ziyade romantik kısmına teveccühkâr oldukları son âsâr-ı münteşire ile sabit olduğundan biz'de Don Kişot'u kendilerine takdim ederek ciddiyeti letaille mecz etmiş âsâr-ı kadimenin şehname-i edebini terceme ve enzara arz etmiş oluyoruz⁹.

Yine bu önsözden anlaşıldığı gibi çevirmenin böyle bir çeviri yapma nedeni bu yapıtı "Bugün Osmanlı âlem-i edebiyatına takdime cüret(...)"tir. Çevirmenin benimsediği görevin eğitmek olduğunu önsözde, kaynak metne değgin verdiği oldukça ayrıntılı bilgilerden anlıyoruz: Yazarın ünlü Servantes olduğu; yapıtı "17. asır miladi iptidasında Cezayir mahbeslerinde" yazdığı; romanında şövalyelik ge-

8 Metnin okunması konusundaki yardımları ve çeviri yazısı için Yusuf Çotuksöken'e teşekkür ederim.

9 Şerif Mardin Dr. Cevdet'in 1911'de Mısır'dan İstanbul'a döndüğünden ve adının birkaç davaya karıştığından söz eder. Bunlardan bir de yaptığı bir çevirinin yasaklanmasıdır. Dozy'nin İslam Tarihi. "Satış yasağı gerek Dozy'nin İslam için aşağılayıcı metni gerekse Abdullah Cevdet'in aynı tonda sayılan önsözü dolayısıyla konmuştu" (Mardin 1989: 167-8). Don Kişot çevirisi ise 1912'de yayımlandı.

leneğine yaslandığı ancak bu öykülerin, yazarın "hâme-i bi aman tenkid"inden payını aldığı; dolayısıyla, yüzeyde bu uzlaşımın bir gülünçleşmesi olduğu, derin yapıda ise, "İspanya'nın 17. asır hayat-ı içtimaiyesi ve bilhassa bu hayatta erkân-ı mühimmeden olan ruhban sınıf"ının da bu "cüretli edibin siham-ı tenkidinden azade kalama (...)"dığı belirtilir; bir adım daha atılıp, kaynak dizgenin sunduğu bir başka bilgi daha, bu yapıyla doğan **donkişotluk** kavramının anlamı da açıklanır.

Öte yandan, birinci çeviriyle karşılaştırıldığında bu çeviride erek dizgenin daha baskın bir konuma geçtiğini görüyoruz. Kullanılan düzgü Osmanlıca/Arapça abece olmuştur artık. Metin "eser-i meşhurun zamanımızın zevk-i edebisine göre bazı parçaları tenkih olunmuş suret-i mütercemesidir". Erek dizge okurunun niteliğine değinilmesi ve onun beğenisinin gözetilmesi bir yana artık okurun dizgeye yeni sunulan bu yapıtı alımlamaya hazır olduğu da saptanıyor: "Saf ve gayur şövalyemiz yeni dahil olduğu Osmanlı aleminde de hüsn-ü kabule mazhar olacağında şüphe etmeyiz". Bu bilgilerden, çevirmenin bir yandan erek dizge normlarının çok ayırında olduğunu, öte yandan da, kaynak metnin yerleşik dizgeye sunulması gerekliliğine inandığını anlıyoruz¹⁰.

EM3. İç Kapak Sayfası:

KM'e değgin bilgi

Kitabın adı: Don Kişot
Yazarın adı: Meşhur
İspanyol muharriri
SERVANTES
Türü: Dünyanın en meşhur
eserlerinden olup...
Kaynak Dil: Fransızca bir
nüshadan

EM'e değgin bilgi

Kitabın adı: Don Kişot Hikâyesi
Çeviri: Tercüme edilmiştir.
Çevirmen: Nakleden Sinan Reşat
Türü: Çocuklar için ihtisar edilerek...
Basım yeri ve tarihi: Muallim Ahmet Halit
Kitaphanesi, İstanbul, 1931.

1928 sonrası ilk çeviride yeni, Türkçe abece kullanılmış, yazar adı Türkçe yazıma uygun olarak "S" harfiyle yazılmış, İspanyolca özgün metne değinilmiş,

10 Şerif Mardin'in Dr. Cevdet'in ilkeleri konusunda söyledikleri o devrin birçok çevirmeni için de geçerliydi. Önsözdeki bilgiler ışığında bizim çevirmenimizin amacının da bu doğrultuda olduğunu görüyoruz. Mardin şöyle diyor:

Bu "tabii kuvvet" in kaynağı eğitimdi. Böylece "avam" "istihsal-ı hakka muktedir" olacaktı. Bir kerre halka Batı'nın büyük yazarlarının eserlerini okumanın zevki aşılırdıktan sonra bu sürecin hızlanmasına karşı hiçbir şey durmayacaktı. Bundan dolayı, Dr. Cevdet, Milton, Byron, Goethe, Calderon, Homeros, Dante, Eschilus, Alfieri, Lucrece ve Mickievick'in herkesin kolayca okuyabileceği şekilde çevrilmesinin zorunluluğuna inanıyordu (Mardin 1989: 174-5).

KM kimliği verilmemiş ama çevirinin ara dilden yapıldığı belirtilmiş, metnin kısaltıldığı, okur kitlesinin çocuklar olduğu açıklanmış. Kaynak dizge olgularına değinildiğini ancak erek dizge normlarının öncelikle gözetildiğini görüyoruz.

İsmail Habib Sevük'ün anlatımıyla "iri harflerle basılmış, tab-ı güzel, resimleri çocukların hoşuna giden" bir çeviri (Sevük 1940). Gül Işık'ın değindiği gibi "Cumhuriyet Türkiye'sinin İspanyol yazınından aktarılan ilk yapıtı" (Işık 1988: 48).

İnceleme konusu bu üç çeviriyi içine alan yaklaşık 65 yıllık kesitin erek çoğul dizgesinde karşılığı olan tarihsel, yazınsal ve dilsel olgulara yönelecek olursak kısaca şöyle özetlenebilecek bir görünümle karşılaşırız. 1839 Tanzimat Fermanı ile Osmanlılar her yönden batı çoğul dizgesine yönelirler. Macit Gökberk şöyle diyor:

1839 Tanzimat Fermanı Osmanlı devletinin -yani kültürü Avrupalı olmayan bir devletin- Avrupalının dünya görüşünü ilk olarak resmen tanıyıp benimsemesi, ya da benimsemek zorunda kalması demektir (Gökberk, 1967: 77).

Artık durağanlaşmış olan kendi siyasal-ekinsel dizgelerinden başka bir seçeneği saygın konuma getirme girişimidir bu. İkinci adım, başarısızlıkla sonuçlanan I. Meşrutiyet, ilk anayasa ve ilk meclis denemesi olacaktır. Güzin Dino bu adımı ve bunu izleyen gelişmeleri şu noktaları vurgulayarak değerlendiriyor:

Ama Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve yeni güçlerin belirmesi sürecinde politika ve sanatın ilişkileri o kadar birbirine bağlıdır ki, bunları birbirinden ayırmak kolay değildir (...) Birçok anlam taşıyan simgeciliğe kaçmadan ilk anayasanın ilan edildiği 1876'nın aynı zamanda yazınsal nitelik taşıyan ilk Türk romanının yayımlandığı yıl olması ilginç bir rastlantıdır, diyebilirim.

Sonra da tarihsel gelişimi şöyle bitirir:

Böylece, 1859'dan beri yayımlanmakta olan yabancı dilden çevrilmiş kimi romanlardan sonra (...) Türkçe olarak yazılmış romanlar 1873-1876 yılları arasında yayımlanmaya başlanmıştır (Dino 1978: 26).

Yeni türün yerli dizgeye girişinde çevirilerin önemli bir etken olması gözardı edilemeyecek bir olgu. Öte yandan, bu tür içinde hangi dil özelliklerinin gözetildiğini Mustafa Nihat Özön açıklıyor. Bu sürecin yalnızca yazın dizgesini etkileyen bir değişimi içermekle kalmadığını, dilin de okurun da gelişimden payını aldığını belirtiyor (Özön 1985: 112). Macit Gökberk'e göre, "dil davasının başlan-

gıcı 19. yüzyıla kadar geri gider ama II. Meşrutiyetten (1908) bu yana büsbütün alevlen(ir)" (Gökberk 1967: 76). Yine söz konusu 65 yıl içinde dildeki gelişmeleri Ağâh Sırrı Levend birkaç aşamada sıralar: 1908'de "Türk Derneği"nin, 1911'de "Genç Kalemler"in kuruluşu, 1 Ekim 1928'de Latin-Türk harflerinin benimsenmesi, Arapça Farsça öğretimin kalkması, Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kuruluşu, Güneş-Dil Teorisi, 1952'de Yasa dilinin Türkçeleştirilmesi (Levend 1967).

Öte yandan, eğitim dizgesindeki değişim süreci yazarlarla çevirmenlerin seslendiği okur kitlesinin niteliğinde köklü değişimler olarak yankılanıyordu. 1826'dan, II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağını yok etmesinden başlayarak yeni okulların açılması ve tek elden sürdürülen şeriat ağırlıklı eğitimin ikili eğitime dönüşürülmesi; birçok teknik okulun, rüştiyelerin yanısıra 1868'de (incelediğimiz ilk **Don Quijote** çevirisinin tarihi olan ve Fransızca'dan yapılan ikinci çevirinin tarihinden de 44 yıl önce) Galatasaray Sultanisinin açılması eğitim dizgesinin, giderek buna bağlı olarak ekin, yazın, dil, okur öğelerinin zincirleme etkileşimi inceleme sonuçlarımızı anlamlı kılan özelliklerdir.

Başlangıçta da belirtildiği gibi çeviri, yazın yapıtı gibi, karmaşık bir süreç sonucunda ve bir çoğul dizge içine doğan; bu dizge ile örgensel ve devingen bir karşılıklı etkileşim içinde açık bir yapıt.

65 yıllık bir kesitte üretilmiş bu ilk üç **Don Quijote** çevirisi metinlerinde çevirmenlerin süreç-öncesi ve öncül normları irdelendiğinde ortaya çıkan görünüm tüm çoğul dizgedeki toplumsal tarihsel değişime koşut bir dönüşüm sergiliyor. Örneğin, toplumun siyasal yapısındaki İmparatorluk, Meşrutiyet, Cumhuriyet gibi yönetim değişiklikleri ya da dil ve dilsel uzlaşımaların geçirdiği evreler; eğitimde gözetilen önceliklerle okur kitlesinin beklentisi ve alımlama gizil gücü yönlendiriyor çevirmeni. Kaynak dizgeye kayıtsız koşulsuz tanınan öncelikler, değişen dengelerle, aşama aşama erek odaklı bir yaklaşıma dönüşebiliyor.

Don Quijote metinleri ve çevirileri üstüne yazılmış biri kurmaca öteki eleştiri nitelikli iki üst metinden, çeviride eşdeğerlik kutuplaşmasını aydınlatıcı olduğuna inandığım iki alıntı ile bitirmek istiyorum sözlerimi.

Arjantinli yazar Jorge Luis Borges "Pierre Menard, autor del Quijote" (**Don Quijote** yazarı Pierre Menard) adlı öyküsünde yapıtın kendisini yazmaya kalkışan yazarın durumunu sergiliyor. Dil içi çevirinin doruk noktasını örnekleyen, kaynak metinle erek metnin örtüştüğü, bir anlamda özdeşleştiği; başka bir yönden bakıldığında ise yeni boyutlar kazandığı bir çeviri edimi. Belki de iki metin arası eşdeğerlik sonal bir yeterlilik ucunun sergilenişi.

Es una revelacion cotejar el Don Quijote de Menard con el de Cervantes. Este, por ejemplo, escribio (Don Quijote, primera parte, noveno capitulo):

...la verdad, cuya madre es la historia, émula del tiempo, de-
posito de las acciones, testigo de lo pasado, ejemplo y aviso
de lo presente, advertencia de lo por venir.

Redactada en el siglo diecisiete, redactada por el "ingenio lego"
Cervantes, esa enumeracion es un mero elogio reterico de la histo-
ria. Menard, en cambio, escribe:

...la verdad, cuya madre es la historia, émula del tiempo, de-
posito de las acciones, testigo de lo pasado, ejemplo y aviso
de lo presente, advertencia de lo por venir.

La historia, madre de la verdad; la idea es asombrosa. Menard,
contemporáneo de William James, no define la historia como una
indagacion de la realidad sino como su origen. La verdad historica,
para él, no es lo que sucedio; es lo que juzgamos que sucedio. Las
cláusulas finales-ejemplo y aviso de lo presente, advertencia de lo
por venir- son descaradamente pragmáticas.

También es vivido el contraste de los estilos. El estilo arcaizante
de Menard -extranjero al fin- adolece de alguna afectacion. No asi
el del precursor, que maneja con desenfado el espanol corriente
de su época.

(Borges 1990: 94)

(Menard'ın **Don Quixote**'sini Cervantes'inkiyle karşılaştırmak çok
şeyi açığa çıkaracaktır. İkincisi şöyle yazmış örneğin (birinci kitap,
dokuzuncu bölüm):

... gerçek ki anası tarihtir; zamanla yarışır eylemlerimizin
arşivi, geçmişe tanık, şimdiki zamana örnek olur, yol göste-
rir, geleceğin akıl hocasıdır.

17. yüzyılda (alaydan yetişme dahi) Cervantes tarafından yazıldıkta,
bu sıralama tarihe düzölmüş bir övgüden başka bir şey değildir.
Oysa Menard şöyle der:

... gerçek ki anası tarihtir; zamanla yarışır eylemlerimizin
arşivi, geçmişe tanık, şimdiki zamana örnek olur, yol göste-
rir, geleceğin akıl hocasıdır.

Tarih, gerçeğin anası; akıllara durgunluk verecek bir düşünce. Wil-
liam James'in çağdaşı olan Menard tarihin gerçeğliğin irdelenmesi
süreci değil, gerçeğin kökeni olduğunu söylüyor. Ona göre tarihsel
gerçek, olup bitenler değildir; tarih, bizim olduğuna hükmettiğimiz
olaylardır. Son cümleler -şimdiki zamana örnek olur, yol gösterir,
geleceğin akıl hocasıdır- fütursuzca pragmatiktir.

Üsluptaki karşıtlık da gözden kaçacak gibi değil. Menard'ın arkaik
üslubu -ne de olsa yabancıdır- belli bir yapmacılıktan zarar gör-

mektedir. Döneminin İspanyolca'sını büyük bir kavraklıkla kullanan Cervantes'inkiye böyle değildir) (Borges 1985: 95-6).

Öte yandan, çeviride eşdeğerliğin öteki kutbu olan kabul edilebilirlik sınırlarını zorlayan bir örnekleme de yine **Don Quijote** metnini temel alan Vladimir Nabokov'un şu sözleriyle sergilenebilir. Erek dizgenin ağır bastığı ve kaynak dizgeden alabildiğince uzaklaşabilen çeviri edimlerine değiniyor Nabokov. "En başlangıcından beri, özgün metinde Don Quijote kişiliği çoğalan bir gölgeler dizisidir" diyerek daha okuma ediminde tanıştığımız 7 ayrı Don Quijote kişisi sıralar. Sonra, çevirmenlerin yarattıklarından, erek metinde doğanlardan söz eder.

İyi yürekli şövalyenin tüm dünyada çoğalıp yayılmasına, sonunda hiçbir yerde yabancılık çekmemesine şaşmamalı: Bolivya'da bir karnaval kişisi, Eski Rusya'da soylu ama korkak siyasal heveslerin soyut simgesi.

İlginç bir görüngü ile karşı karşıyayız: Kendisini doğuran yapıyla ilişkisini gitgide yitiren, anavatanını, yaratıcısının masasını yüzüstü bırakıp, önce İspanya'yı, sonra da uzayı dolaşan bir yazınsal kahraman. Sonuçta, Don Quijote bugün Cervantes'in dölyatağında olduğundan daha büyük. Üç yüz elli yıldır insan düşüncesinin balta girmemiş ormanlarıyla tundraları içinden geçiyor, canlılığı ile ululuğu artıyor. Artık ona gülmüyoruz. Taşdığı zırh acıma, bayrağı güzellik. İnce, kimsesiz, özverili, yiğit olan her şeyin simgesi. Gülünçleme bir erdem örneğine dönüştü artık. (Nabokov 1988: 266)

DON QUIJOTE KAYNAKÇASI

CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de

- 1868 **Don Kişot Hikayesi**, İstanbul: Deroyents Tabhanesi.
- 1328 **Don Kişot**. Mütercimleri: A.C. - E.H. İstanbul: Mürettibin-i Osmaniye (1912) Matbaası.
- 1931 **Donkişot Hikayesi**. Nakleden Sinan Reşat. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi.
- 1933 **Donkişotun Maceraları**, İstanbul: Akşam Kütüphanesi, 20.
- 1938 **Donkişot**, Çev. Hüsamettin Bozok, İstanbul: Sebat Matbaası.
- 1942 **Manşlı Don Kişot (Don Quichotte)**. Çev. Hamdi Varoğlu, İstanbul: Hilmi Kitabevi.

- 1955 Cervantes ve Don Kişot. Lise Batı Ed. Derslerine yardımcı olarak hazırlayan Murat Uraz. İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu.
- 1957 Don Kişot, Çev. Reşat Nuri Güntekin, İstanbul: Doğan Kardeş Y.
- 1957 Don Kişot, Çev. Selahattin Odabaş, Ankara: Köy ve Eğitim Y.
- 1958 Don Kişot'un Maceraları, Kanaat Y.
- 1962 Maharetli Asılızade Manslı Don Kişot, Çev. Şemsettin S. Kocamemi. İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- 1967 Don Kişot, Haz. Sevil Seydi. "Çocuklar İçin Dünya Şaheserleri".
- 1969 Don Kişot, Özetleyen: Gani Yener, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi.
- 1969 Don Kişot, Uyarlayan: Birgül Gülseven, İstanbul: Varlık Y.
- 1973 Don Kişot, Haz. Mehmet Mengüç, İstanbul: Sebül Y.
- 1973 Çocuklar İçin Don Kişot, Çev. Aysen Üzen, İstanbul: Kervan Y.
- 1977 Don Kişot, Düzenleyen: Mustafa Koç. Türk Köyü Y.
- 1967 Becerikli Şövalye Mancha'lı Don Quijote. Türkçesi: Bertan Onaran, İstanbul: Bilgi Y.
- 1982 Don Quijote. Çev. Bertan Onaran. İstanbul: Sosyal Y.

KAYNAKLAR

1. AUERBACH, Erich: *Mimesis. The Representation of Reality in Western Literature*. New York: Doubleday Anchor Books. 293-315, 1957.
2. BENGİ, Işın: "Üniversite Düzeyinde Çeviri Eğitimi Üzerine Gözlemler", *Metis Çeviri*, Sayı 19, 44-45, 1992a.
3. BENGİ, Işın: "Çeviribilim Terimleri Sözlüğüne Doğru", *Metis Çeviri* Sayı: 20/21, 156-197, 1992b.
4. BORGES, Jorge Luis: *Narraciones*, Madrid: Catedra, 1990.
5. BORGES, Jorge Luis: *Yolları Çatallanan Bahçe* (Türkçesi: Fatih Özgüven), İstanbul: Can Yayınları, 1985.
6. BROTHERSTON, Gordon: "Don Quijote's Tapestry: Translation and Critical Principle". Theo Hermans (Ed.) *Second Hand: Papers on the Theory and Historical Study of Literary Translation*. Belgium: ALW-CAHIER (nr. 3) 46-87, 1985.
7. DİNO, Güzin: *Türk Romanının Doğuşu*, İstanbul: Cem Yayınları, 1978.
8. GÖKBERK, Macit: "Türkçenin Bir Kültür Dili Olarak Gelişmesi", *Dil Devrimi Üzerine*, Ankara: TDK, 1967.
9. IŞIK, Gül: "Çeviri Yoluyla Türkiye'de İspanyol Yazını" (Cervantes, Lorca ve ötekiler), *Metis Çeviri*, 4: 45-54, İstanbul, 1988.

10. LAMBERT, José & H. van Gorp: "On Describing Translations" Theo Hermans (Ed.) **The Manipulation of Literature**, London & Sydney: Croom Helm. 42-53, 1985.
11. LEFEVERE, André: "Why Waste Our Time on Rewrites? The Trouble with Interpretation and the Role of Rewriting in an Alternative Paradigm" Theo Hermans (Ed.) **The Manipulation of Literature**. London & Sydney: Croom Helm. 215-243, 1985.
12. LEVEND, Ağâh Sırrı: "Dilde Özleşme Hareketinin Tarihçesi", **Dil Devrimi Üzerine**, Ankara: TDK, 14-25, 1967.
13. MARDİN, Şerif: **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989.
14. NABOKOV, Vladimir: **Edebiyat Dersleri** (Çev. Fatih Özgüven, Ayşe Nihal Akbulut), İstanbul: Ada Yayınları, 1988.
15. ÖZÖN, Mustafa Nihat: **Türkçede Roman**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
16. SEVÜK, İsmail Habib: **Avrupa Edebiyatı ve Biz**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1940.
17. TOURY, Gideon: **In Search of a Theory of Translation**. Tel Aviv: The Porter Institute of Poetics and Semantics, Tel Aviv University, 51-63, 1980.

ՏՕՆ ԲԻՇԵՕԴ

ԵԱՒՈՒՑ

ՏԻՒԶՆԷ ՀԻՔԵՍՅԷԼԷՐ ՕԳՈՒՄԱՆՆԸ ՃԱՆԻՒԼԷՐ ԵՊԻՇՈՍ
ՕՐԱՆ ԹԷՍԻԻ

ՍՊԵՆՆՈՒԼՈՒ ԻՄԵՆՈՒՄԻ, ՉԷՐՎԱՆՈՒՄԻ
ՆՇԱՐ ՄԻՒՆԻՎԵՐՍԻՏԵՏԻ ԲՈՒՆԻՖԻԻ

ՊԻՏ ՏԷՓՍ ԼԻՍԱՆԻ ԹԻՒՐԻԵ ԹԷՐԶԻՄԷ ՕԼԻՄՊԻՊ
ԷՄՆԵՐԻ ՀՈՒՆԵՍԹԸ ՅԼԱ ԹԵՊ ՕԼԻՄՊԻՍԻ

ՊՍՏՐ ԷՎ ԱՂԻ

ԲՈՒՆԻՖԻԻ

ՎԷՐԻ ԻՆՆԵՍ ՏԻՄՅԵՆ ԹԱՊԱՆԱԿՆԵՐԻ

1868.

روزگیشو

ARIF CEMALPEN
DITURKARI
NO. 391

مؤلفی :

مشهور سروانتھس

مترجمی :

ع . ج . ۱

طابع و ناشری
دارالشفقہ کتابخانہ سی صاحبی
حیدرآباد

قسط: طیبہ

مرتبین عثمانیہ مطبعہ سی

۱۳۶۸

Nakleden: SİNAN REŞAT

Don Kişot

Hikâyesi

Dünyanın en meşhur eserlerinden biri olup aslı meşhur İspanyol muharriri SERVANTES tarafından yazılan bu kitap çocuklar için ihtisar edilerek vücuda getirilmiş olan Fransızca bir nüshadan tercüme edilmiştir.

1 9 3 1

İSTANBUL

MUALLİM AHMET HALİT KİTAPHANESİ